

Herinneringsreizen in vraag gesteld

Reizen naar herdenkingsites zijn reeds sinds enige tijd voorwerp van kritiek. Recent publiceerde een Frans tijdschrift, *Télérama*, een reportage van één van zijn journalisten, waarin gefocust werd op de al te grote uitbundigheid van bepaalde (jonge) toeristen, en de ongeziene toename van het aantal bezoekers aan Auschwitz¹. Men kan inderdaad tijdens sommige periodes van het jaar onthutst zijn door de menigte die de tot musea omgevormde paviljoenen van Auschwitz I omcirkelt. Hoewel de “sfeer” in Birkenau over het algemeen serener is, gebeurt het ook daar dat leerlingen beginnen te spotten, of soms zelfs herrie te schoppen, op de weg terug naar de bus.

Soms klaagt men de banalisering en de vermarkting van de site aan, of soms wordt, net omgekeerd, de zogezegde sacralisering aan de kaak gesteld, die er net voor zorgt dat hele autobussen vol “pelgrims” naar de plaats gebracht worden.

Dit fenomeen is de laatste jaren nadrukkelijker geworden, wat te maken heeft met het feit dat Polen een relatief nieuwe bestemming is in het mondiale toerisme. Het volstaat immers de grenzen te openen van een aantrekkelijk land waar de levenskost bovendien betrekkelijk laag blijft, om hele horden vakantiegangers uit alle uithoeken van de wereld aan te trekken. Maar dat heeft dan ook weer het voordeel dat het relatief gemakkelijk is om individuele of collectieve herinneringsreizen te plannen. Een tweede factor is die van de frappante ontwikkeling van de herinneringscultuur sinds een twintigtal jaar. Een site als Auschwitz, die erg nadrukkelijk aanwezig is in onze cultuur en onze verbeelding, blijft actueel omdat het aantonen van de specificiteit van de Joodse genocide gepaard ging met de veralgemening van het paradigma van de herinnering in de geschiedschrijving.

Het samenspel van deze twee voornaamste factoren veroorzaakt af en toe een verzadiging van de twee sites van het hoofdkamp, Auschwitz I, waar zich de musea bevinden, en van het kamp van Birkenau (Auschwitz II), waar de gaskamers waren. Hierna volgen enkele gedachten over dit fenomeen, dat sommigen tot wanhoop drijft, en anderen doet twijfelen aan de waarde van de site. Het is daarbij niet onze bedoeling exhaustief te zijn.

Het is eenvoudig vast te stellen dat toeristen meestal de afgebakende paden volgen, die ofwel museaal van aard zijn, of zeer sterk herdenkingsgericht. Wie Birkenau meermaals bezocht heeft, zal opgemerkt hebben dat het “kleine berkenbos” helemaal aan het uiteinde van de immense site van het concentratiekamp, met dicht daarbij de ruïnes van gaskamers, geen oord van drukte en grappenmakerij is. De bezoekers die zich daarheen begeven zijn allesbehalve “toeristen”. Ze lezen er de weinige borden

[1] Hubert Prolongeau, « À Auschwitz, la mémoire étouffée par le tourisme de masse », *Télérama*, n° 3231, 14 december 2011.

die informatie verstrekken over deze ruimte, waarvang de omvang zo ontstellend klein is in vergelijking met die van de misdaden die er begaan werden.

Het is dus verkeerd om elke persoon en elke groep op te nemen in de categorie “toerist”, want dat is een veralgemenende reductie van wat daar plaats vindt. Tenzij men zich wil verschansen in een pessimisme dat grenst aan misantropie, is het immers onmogelijk om te beweren dat geen enkel individu in staat is zich te bezinnen nadat het ter plaatse de specificiteit van deze genocide is gaan ontdekken – zonder hem met andere te verwarren, noch hem te herleiden tot louter het aspect van massale slachtpartijen. En a fortiori ook zonder de herinnering eraan te banaliseren, als betrof het een vulgair consumptieartikel. Zoals filosoof en historicus Michel de Certeau stelt in de opmerkelijke argumentatie die hij ontwikkelt in *L’Invention du quotidien*, zou het een vergissing zijn om louter in termen van consumptiestrategie te denken. Dat zou er immers op neer komen dat we deze consumenten (in casu de toeristen) de mogelijkheid ontzeggen om – nog steeds in de terminologie van de Certeau – alternatieve “tactieken” te ontwikkelen waarbij ze afwijken van de betreden paden; het zou betekenen dat we hen willoos overleveren aan de herinneringsmarketing, dat we geloven dat ze er allen zonder uitzondering het slachtoffer van worden en dat de winst en het spektakel elk verstandelijk vermogen overwinnen. Tegen deze redenering kan men inbrengen dat de mensen die de omweg naar het berkenbos maken, zelfs al gaat het maar om 5% van de bezoekers, misschien een kleine vonk van de overlevering opvangen. Alleen dat al volstaat om de aanwezigheid van zoveel bezoekers in Auschwitz te rechtvaardigen.

Ik wil hier tot slot nog aan toe voegen dat herinneringssites een wezenlijk element vormen in de conservatie van het verleden, onafhankelijk van deze of gene mening of mode. Ze beantwoorden immers aan de antropologische noodzaak om het symbolische merkteken van een gebeurtenis samen te houden met de fysieke omgeving waar deze gebeurtenis heeft plaatsgevonden. Bovendien zijn deze plaatsen niet alleen polen van onze herinneringspraktijken, maar functioneren ze ook als krachtige reflectoren, die een kritisch licht terugkaatsen op de wijzen waarop we het verleden zien en construeren.

Philippe Mesnard,
Hoofdredacteur